

középpontjában az a kérdés áll, hogy mi az a társadalmi kontextus, amely ott és akkor elősegítette ennek a folyóiratnak a megszületését. Míg az előzmények feltárásánál a minden lehetségeset áttekintő szemléletet érvényesíti a szerző, a hatások elemzésénél már nem mindig igazolja meggyőző erővel, hogy a későbbi felbukkanás Happel kiadványának, és nem valamilyen más forrásnak a következménye. Tudatosan vallja az egyes nézőpontok közötti interaktivitást, ily módon néha önismétlésbe keveredik.

HORVÁTH HAJNALKA

Knapp Éva–Tüskés Gábor: Sedes musarum. Neolatin irodalom, tudománytörténet és irodalomelmélet a kora újkor Magyarországon. Debrecen, 2009. Debreceni Egyetemi Kiadó, 460 l. /Csokonai Könyvtár 44./

Hol is tanyáznak a múzsák? Sokhelyütt, de Magyarországon is, hiszen a kötet címével választott szókapcsolat erre vonatkozik. Örömközzünk, hogy a 18. századi német szerző, Hieronymus Gundling is így látta, akitől az idézet származik: Magyarország „Sedes Musarum, sive eruditionis”. Annál is inkább érdemes hangsúlyozni e megállapítás fontosságát, mert kulturális elmaradottságunk hangoztatása a régiségben nemcsak a korabeli nyugat-európai irodalomban vált toposszá, hanem a legutóbbi időkig még a modern kutatás számára is jelentős része feltáratlan volt mindazoknak az értékeknek, amelyek az elmarasztaló közhelyet cáfolhatnak. A Knapp Éva–Tüskés Gábor szerzőpáros kötete a magyarországi latinság megismeréséhez járul hozzá jelentős eredményekkel.

Jóllehet az összegyűjtött írások korábban már elszórtan megjelentek, a munka összességében mégis jóval több, mint tematikus alapon csoportokba rendezett tanulmányok másodközlése. Előszavukban a szerzők szerényen így fogalmaznak: „Fő célunk a kötettel az, hogy hozzájáruljunk a magyarországi neolatin irodalmiság majdan megrajzolandó összképéhez, s megvilágítsuk ezen irodalom eddig rejtett

kapcsolatait a nemzetközi tendenciákkal és az anyanyelvű irodalommal. [...] A szövegeket az új kontextusnak megfelelően továbbgondoltuk, helyenként átfogalmaztuk és kiegészítettük az újabb eredményekkel. Törekedtünk a tartalmi és stílusbeli egység létrehozására, valamint arra, hogy a következetes kutatói magatartás gondolatilag is összefüggővé tegye az írásokat.” (8, 12.)

A kitűzött célt több szinten is sikerült megvalósítani. Az egyes irodalom- és művelődéstörténeti adalékok mintaszerű feldolgozása mellett a magyarországi latinság kutatásának módszertani alapelvei is kirajzolódnak, mind a feladatok világos megfogalmazásából, mind a rendre bemutatott részeredmények sorozatából. Ez azért is különösen jelentős, mert megteremtí a kereteket a további vizsgálódásokhoz. Az utóbbi évtizedekben megélénkülő hazai neolatin stúdiumok hozadéka „a majdan megrajzolandó összképben” az e kötetben megvalósított, példaadó rendszer alapján szerveződhet következetesen felépített egésszé.

A munka három fő részre oszlik. Három-három tanulmány szerepel a „Tudománytörténet” és az „Irodalomelmélet” címmel összefoglalt nagyobb egységekben, majd „Neolatin és nemzeti nyelvű irodalom” cím alatt hat dolgozat tárgyal részletesebben egy-egy területet. Az első írás a nemzetközi és magyar tudománytörténeti előzményekhez kapcsolódva, azoknak tanulságait hasznosítva a mai kutatás feladatainak elvi, módszertani kérdéseit tisztázza, célkitűzéseit meghatározva kínál biztos alapot a további munkához. A nagyszabású programadó tanulmány után két dolgozat mutatja be részletesebben a régiség tudománytörténetének egy-egy szeletét. A neolatin filológia és irodalomtörténet-írás előzményének tekinthetők többek között az igényes szövegkiadások, írókatalógusok, könyvjegyzékek, írói lexikonok, történeti-kronológiai áttekintések. A Janus-filológiához csatlakozva négy epigramma 18. századi kiadás-történetének homályos pontjai tisztázódnak.

A tudománytörténeti alapvetéshez és az elmúlt korok filológiai gyakorlatából szemelgető példaanyaghoz logikusan kapcsolódnak a második fő rész tanulmányai. Ma már természetes-

nek tartjuk, hogy a régiségben keletkezett szövegek vizsgálatánál figyelembe kell vennünk azokat a teóriákat, amelyek a korabeli irodalomelméletet alkották. A követelményrendszer meghatározásai, az összefoglaló kézikönyvek vagy elszórt megjegyzések alapján rekonstruálhatjuk a mindenkori elvárásokat, az elméleti útmutatások kapcsolatát az irodalmi gyakorlattal. Jacob Mansen recepciójának bemutatása sok mindent megmagyaráz nemcsak a 17–18. század, de még a klasszicizmus és a romantika korának irodalmi és képzőművészeti jelenségeiből is. A magyar kritikátörténet számára különösen jelentős a mind ez idáig jobbra ismeretlen 18. századi szerzők, Csete István, Gyalogi János és Deményi László nyelv- és irodalomelméleti munkásságának kimerítő értékelése.

A kötet harmadik részének tanulmányai mind időben, mind műfajokban és tematikában széles skálát fognak át a kora újkor művelődéstörténetéből, különös tekintettel latin és nemzeti nyelv, magyar és európai irodalom összefüggéseire. Zsámboky János és Geffrey Whitney emblemaköltészetének összehasonlítása során fény derül a humanizmus korának imitációs és adaptációs gyakorlatára. Jacob Balde költeményeiben megjelennek a magyar történelem fontos epizódjai a török háborúk korából; magyarországi hatásának bizonyítékai között első helyen Csokonai *Batrachomyomachiája* említhető, a 19. században több művét magyarra fordították. Gyöngyösi István *Rózsakoszorújának* forrása egy latin munka, amelynek szerzőjét eddig csak E. S.-ként ismertük. A keletkezés körülményeinek alapos felderítése veti fel annak lehetőségét, hogy a minta szerzője a 17. században tevékenykedő Elias Schiller, II. Ferdinánd gyermekeinek nevelője. A magyar történelem eseményei ismét előkerülnek a német jezsuita iskoladrámákkal kapcsolatban. A Szent István-tól I. József-ig terjedő időszakból merített témák színpadra állítása során felbukkannak többek között a nemzeti sztereotípiák és jelképek, a nemzetsors toposzai. Mindezek beható elemzéséből bontakozik ki a nemzeti önértelmezés, a más nemzetekről alkotott kép megannyi fontos kérdése, mégpedig nemcsak politikai és felekezeti,

hanem retorikai és poétikai összefüggésekben is. Ugyancsak a magyar történelem értelmezéséhez kapcsolódnak a 18. századi Bonfini- és Istvánffy-recepció tanulságai. Orosz Ferenc pálos szerzetes válogatása, szövegkiadásai és a hozzájuk fűzött magyarázatok pontosan tükrözik a kiadó történelem- és nemzetszemléletét, politikai meggyőződését. Ugyanakkor kritika-történeti szempontból is jelentős Orosz elméleti felkészültsége, a retorikai előírások tudatos alkalmazása. A kötet utolsó tanulmánya egy máriacelli mirakulumoskönyvnek a 18. század közepén három kötetben megjelent magyar fordítását vizsgálja. A latin eredeti és a magyar változat összevetéséből kibontakoznak a fordító, Imreh Imre írói érdemei, melyek alapján megállapítható, hogy a munkát „érdemes számon tartani a XVII. századi latin forrásra visszanyúló magyar nyelvű egyházi próza figyelemre méltó teljesítményei között.” (406.)

A kötet egésze igazolja, amit a Knapp Éva–Tüskés Gábor szerzőpárosról régóta tudni lehet: akribiájuk messze meghaladja a filológusok átlagos pontosságát, alaposságát. Jelen munkájuk is példamutató abban a tekintetben, hogyan lehet egy-egy téma feldolgozása során a legapróbb részleteket is figyelembe véve a végső következtetésekig eljutni. A mindenre kiterjedő összefüggéseket kutatva szívós elszántsággal és imponáló szakmai felkészültséggel sorolják felgyelmezett rendbe az adatokat, vonatkozzanak azok ismert vagy eddig ismeretlen primér forrásokra, szakirodalmi megállapításokra, életrajzi tényekre, műfaji sajátosságokra, mentalitás- vagy irodalomtörténeti tudnivalókra. A gondolatmenet felépítése minden esetben logikusan vezet végig az olvasót az egymásra épülő eredmények láncolatán. És ha esetleg egy-egy rész végére elsüllyednénk az adatok tengerében, a szerzők gondoskodnak mentőövről: az adott irodalomtörténeti állítás lényegét többnyire az „Összezés” című zárófejezet (119, 236, 299, 339, 392.) vagy legalább egy „Összegezve megállapítható” (82.) vagy „Összegezve megállapíthatjuk” (271.) kezdetű utolsó bekezdés foglalja össze.

Mindezek alapján tehát összegezve megállapíthatjuk, a Gundling-idézetnek a kötet címé-

be be nem emelt részét is felhasználva: a „Sedes eruditionis” nemcsak a 18. századi Magyarországra, hanem a Knapp Éva–Tüskés Gábor szerzőpáros műhelyére is bizvást alkalmazható.

BARTÓK ISTVÁN

Bostoen, Karel: Hart voor Leiden. Jan van Hout (1542–1609), stadssecretaris, dichter en vernieuwer. Hilversum, 2009. Uitgeverij Verloren, 128 l.

A kora újkori irodalom és történelem híres eseményeit és kiemelkedő alakjait bemutató „Zeven Provinciën Reeks” fogalomnak számít Hollandiában. Az 1990-ben indított sorozat legújabb, immár 28. kötete a 16. század második felének és a 17. század első évtizedének Leidenébe kalauzolja el az olvasót. Németalföld történelmének e páratlanul izgalmas időszakában a város olyan neves humanistáknak adott hosszabb-rövidebb ideig otthont, mint idősebb Janus Dousa és Justus Lipsius. Hozzájuk hasonlóan sokoldalú, bár kevésbé ismert tehetség volt a mindkettőjükkel baráti kapcsolatot ápoló Jan van Hout (1542–1609), akit Leiden vezetésében betöltött magas tisztsége mellett aktív szervezőként és termékeny költőként tart számon a holland szakirodalom.

A leideni katolikus családba született Van Hout kitartó szorgalommal küzdött fel magát a város magisztrátusába. A teret hódító reformáció, sok kortársához hasonlóan, rá is nagy hatással volt, aminek következményeit saját bőrén volt kénytelen tapasztalni, kálvinista nézetei miatt ugyanis 1569-ben száműzetésbe kényszerült. A korábban megjelent Van Hout-tanulmányok egyik vitákat kiváltó pontja volt ez az 1573-ig tartó időszak. Bostoen levéltári kutatásai kizárják a több múlt századi irodalomtörténész által hangoztatott, de valójában minden valós alapot nélkülöző, hosszabb emdeni tartózkodás lehetőségét. Valószínűbbnek tűnik a mai Belgium területén fekvő, felesége jómódú szüleinek otthont adó Zoutleeuw városa. A szerző elképzelhetőnek tartja, hogy az összes bevételi

forrását elvesztő Van Hout, akinek a könyvek és a könyvnyomtatás iránti szeretete közismert volt, a közeli Leuven vagy Antwerpen valamelyik nyomdájában kereste kenyerét. A nyolcvanéves háború (1568–1648) megváltoztatta erőviszonyoknak köszönhetően Van Hout 1573 folyamán visszatérhetett szülővárosába. Régi hivatalát ugyan visszakapta, ám megpróbáltatásai ezzel nem értek véget. A spanyol csapatok 1573–1574 között két ízben is megpróbálták elfoglalni Leident, alaposan megszorongatva a kiéhezett lakosságot. A könyv ezzel foglalkozó, „Beleg en ontzet van Leiden” című fejezete élethű képet fest a hosszú ostromállapotról, valamint a védelmi munkálatokat irányító Van Hout belső vívódásairól és az általa foganatosított gyakorlatias intézkedésekről.

Francisco de Valdez seregének dicstelen elvonulása mellett Leiden 16. századi történetének másik legfontosabb eseménye az északi tartományok első egyetemének alapítása volt 1575-ben. Ennek a holland-magyar kulturális kapcsolatokra gyakorolt hatását nem szükséges hangsúlyoznunk. Önmagáért beszél az a tény, hogy a 17–18. század folyamán több száz magyar diák jegyezte be nevét az egyetemi matrikulába. Van Hout fontos szerepet játszott az intézmény alapításának előkészítésében, majd fennállásának első évtizedeiben annak irányításában. A városháza pincéjében üzemelő, jó részt saját költségén megvásárolt nyomdát önzetlenül az egyetem szolgálatába állította. A holland nemzeti bibliográfiában (*Short Title Catalogue Netherlands*) mind a mai napig megtaláljuk néhány ott készült nyomtatvány leírását és lelőhelyét. Van Hout jól látta, hogy a város akadémiaja hosszú távon nem lehet életképes magasan képzett nyomdászok, valamint jól felszerelt nyomdák nélkül. Sokat tett azért, hogy Willem Silvius, majd annak 1580-ban bekövetkezett halála után Christoffel Plantin Leidenben telepedjen le. Szívügyének tekintette az egyetemi téka létrehozását, ő gondoskodott megfelelő épületről és a könyvállományt adományokkal gazdagította. Részben Van Hout nevéhez fűződik továbbá a Rendes Kollégiumának (Statencollege) megszervezése is. A kollégiumnak, ahol az 1592-től felvételt